

KŐBÁNYAI JÁNOS

Cionizmus mint szellemi magatartás Az eredet története

SLOMO AVINERI ÉS ARTHUR HERTZBERG KÖNYVÉRŐL*

A nyolcvanas, kilencvenes években az új, magyar (zsidó és nem zsidó) nemzedékek előtt végre feltáruló Izrael befogadása igen felültesen ment végbe, akár maga a „zsidó reneszánsznak” nevezett jelenség. A teljes elutasítás évtizedeit a fenntartás nélküli, neofita és zajos odaadás követte. A *szervetlen* pálfordulás az egész magyar társadalom szellemi állapotára jellemző. Gyökerei makacsul visszahúzódnak a múlt század végén elindult szellemi mozgalmak felvetette kérdésekig, vitáig, amelyeknek konszenzusos lezárását, vagy a fogalmakat, hagyományokat alkotó szakaszáig való eljutást világháborúk, elvetélt forradalmak gátolták meg, mind a mai napig.

A mai Izraelt csupán turisztaszinten lehet felfogni, ha ismeretlen az a szellemi eredet és fejlődéstörténet, ami az államalapítást megelőzte. Meg lehet-e ismerni, érteni Magyarországot a nyelvújítók, Kölcsey, Petőfi, Kossuth, Eötvös és nagyszerű, a magyar nemzet életében csak a honfoglalókhöz hasonlítható szereppel bíró, nemzedékük élete és műveik ismerete nélkül? Az önjelölt „damaszkuszi utasok” és a zsidó „bizniszbe” újbeszállók révén csak fokozódott és fokozódik a fölültes befogadásból eredő zavar, amely a zsidó önmegismerés, a rászakadt Ígélet Földje személyesen megtapasztalható feldolgozása elé tornyosul. Pedig a jelenkori történelem egyre sürgetőbbben kényszerít, hogy szembesüljünk e kihívással. *S vonzerőt, azonosulást nem tud létrehozni más, mint a magas – az igazi – szellemi színvonal sugárzása.*

Ahogy a zsidóként létezésben meg nem kerülhető a Tóra s a ráarakódó irodalom, történelem, hagyomány és a nemzedékeként megújuló kommentárok befogadása, úgy a 20. századi zsidóként tudatos létezéshez – függetlenül az elfogadásától – a cionizmus eszmetörténete (alapfigurái, szövegei és stációi az állam megalakulásáig) is nélkülözhetetlen.

Ez az ismeret ma csak utcanév szinten él. Hiányoznak a viszonyulás alapjai. A szerves viszonyulás, amely éppúgy kiindulópontja lehet az elfogadásnak, mint az elutasításnak. Zsidó és nem zsidó számára egyaránt. Ez

* Slomo Avineri, *The Making of Modern Zionism, The Intellectual Origins of the Jewish State*, Basic Books, Inc., Publishers New York

The Zionist Idea A Historical Analysis and Reader Edited and with an Introduction by Arthur Hertzberg, első kiadás: The Jewish Publication Society of America 1959

az origópontja a zsidó önismeretnek és értékelésnek, s a mai, modern zsidóról alkotott képnek. Amelyre aztán ráépülhetnek az életstratégiák: ama vonzások és választások.

Külön szembesítő tanulmányt érdemelne a jelenség (immár halaszthatatlan) vizsgálata, hogy magyar nyelven vagy magyarul író szerzőtől ilyen jelentős munka miért nem született. S a cionizmus gazdag eszmetörténete miért nem hatott szellemileg arra a zsidóságra, amely a szellem más területein olyan nagyot alkotott.

Slomo Avineri *A modern cionizmus keletkezése, a zsidó állam szellemi előzményei* című könyve egy ilyen szellem-történeti kalauzul és összegzésül szolgál – s ha egy mellékmondat erejéig a recenzens személyes hangot üthet meg: személyére is meghatározó volt, hogy a cionizmus annyi pozitív és negatív előítélettel megterhelt fogalmát elrendezze a maga világképében, és otthonosan hozzásimítsa azt Izrael-képéhez és -élményéhez –, valamint a pusztá értékei okán és kultúrájával való azonos kapcsolódási pontok révén, s ez az újonnan feltáruló szellemi áramlat *vonzóvá* váljon előtte, annyi kisszerű vagy negatív példa (itthoni „ébredő” zsidók harsánysága, az izraeli magyar sajtó s azok szereplése a magyarországi jobboldalon) ellenére.

Avineri egy nyitó és egy záró tanulmány között, gondolkodói portrék ívéen keresztül, lépésről lépésre mutatja be azt az ideológiai fejlődést, ami a 19. század elejétől a diaszpórában lévő, az európai kultúrfejlődésből kiesett, életmódjában archaizált, középkori, vagy annál is régebbi elemeket magában hordó nép – amely nem népnek, hanem vallási alapon szerveződő kisközösségnek, kisebbségnek tudja magát, egy vele szemben álló idegen, legtöbbször ellenséges makrostruktúrán belül – hogyan válik-robban a modernitás korában a nagy európai nemzetállamok eszmerendszerével párhuzamos ideológiák alkotójává és hordozójává. Hogyan adaptálja azokat a saját fogalomrendszerébe, s hogyan készíti el azt az ideológiai hinterlandot, amely aztán a politikai szerveződésnek, majd a konkrét honfoglalásnak igazi alapot ad. Avineri könyve szigorúan eszmetörténet. A konkrét politikai események vagy szociológiai, történelmi tények alig kapnak említést benne, s az életrajzi adatok is csak annyiban hangsúlyosak, amennyiben a szellemi hátteret színezik. E szigorú rendezőelv mögött az a meggyőződés áll, hogy a szellemi igazságok, felfedezések koncentrátuma van olyan fontos – ha nem ez a legfontosabb –, mint a politikai vagy más kézzelfogha-

több erő. S e kevésbé látványos, kereső, tisztázó, kiérlelő: megalapozó folyamat nélkül összeomlana vagy el sem indulhatna a felszínen megmutatózó küzdelem. A cionizmus – ahogy a könyvet lezáró *Cionizmus mint permanens forradalom* című zárótanulmányban írja a szerző – egy sikertörténet, hiszen alig több mint száz évvel az indulása után megtörtént a világtörténelemben páratlan újrafontolás, újraállami lét a nemzetek családjában. S mennyire felemelő vagy sorsmegelőző tény, hogy e sikertörténet záloga – teszi hozzá, innen a diaszpórából a szellemi meghatározottságú olvasó –, hogy a kétezere éves, a cionizmusnak, a mai izraeli nemzetállamnak gyűjtőedényt, alkalmat nyújtó *megmaradás is szellemi magatartás*: szellemi termék: a Biblia és értelmezései s a szellemében zajló élet, hűség terméke.

A könyv bevezető és kontextusba helyező *A cionizmus mint forradalom* című tanulmányát közölte a *Múlt és Jövő*. Ebben a cionizmus eredettörténetéről lehánt minden misztikumot és felszínes esetlegességet, ugyanakkor összeköti az európai felvilágosodás nagy összefüggéseivel. Megállapítja és kidomborítja – a magyar szellemi élet számára leginkább figyelembe veendő tény –, hogy a zsidóknak a 19. század volt a *Templom pusztulása óta a legsikeresebb századuk*. (Ezt látszik igazolni Avineri idősebb tanártársa, *Jakov Katz*, a zsidó történelemszociológia legnagyobb mestere és tanítványa, *Michael K. Silber* is, akik szerint a magyar zsidóság történelmében, szellemi életében minden lényeges eldőlt 1868-ig. Hogy erről a fejlődésről nem tud a közismeret, annak okai messzire vezetnének, például mára már nincs olyan történészünk, aki egyszerre tudna héberül, magyarul, jiddisül és németül, valamint járatos lenne a zsidó metanyelvben: a Talmud és rezponzumai irodalmában. Avineri kitűnően kezeli ezeket a forrásokat.) S e gazdasági, tudományos, majd politikai sikernek az előkészítése abban a szellemi munkában keresendő, amelyben maroknyi gondolkodó lefordította, adaptálta az európai modern gondolkodás eredményeit a gettók népe számára, valamint a gettókban felhalmozott, kellő tárgy nélkül meddőségre kárhozott tudást kinyitotta, lehetőséget teremtve arra, hogy ez a két, egymástól hermetikusan elzárt tudás egymást megtermékenyítse. (Miként a kereszténység születésekor.) Példá mindig e fejezet szemnyitogató felfedezése az a példa és gondolat, amelyben Avineri azt taglalja, hogy az egyenlőséget adó modernizmus fölvetette problémák lesznek azok, amelyek táptalajul szolgálnak a saját, a zsidó nacionalizmus kifejlesztésére. S elegánsan bebizonyítja, hogy ennek nem sok köze van a mindig is a zsidó sorsot kíséző antiszemitizmushoz.

Avineri már az előszóban megmagyarázza, hogy több, jelentős cionista személyiséget miért nem vett be a kötet szellemi portréi közé. Mert e személyiségek művén túl van az, amit ábrázolni akar. Ezért meghatározó a kötet portréinak struktúrája, amely modelljéül szolgálhat nemcsak a zsidó, de az Elbától keletre fekvő nemzetállamok kifejlődésének szellemi háttértörténetéhez is. (Avineri más, a mai kelet-európai változásokat elemző cikkeiben – lásd *M&J* 92/3. – az izraeli közvélemény előtt hangsúlyosan vállalja ezt a rokonságot, ami az el-amerikanizálódott mai Izraelben bátor tett. S még mindig a zárójelben maradva: ez a könyv nemcsak a zsidók

figyelmére tart számat, hanem mindazon kelet-európai értelmiségiekére, akik érdek/lődnek/eltek saját eredettörténetük, mai aktualitásokat is felvető eredetmodellje megismerésében. A magyar olvasó, aki helyesen, a mai modern nyelvet, kultúrát, s végül is a modern Magyarország szellemi megalapozását Kazinczy és Széchenyi, Eötvös és Petőfi nemzedékének: néhány száz értelmiségi művének tudja, különösen ráhangolt Avineri megállapításaira, amelyeknek oly igazán láttató kontrasztot ad a megvalósult Izrael pálmafás, egzotikus díszlete.)

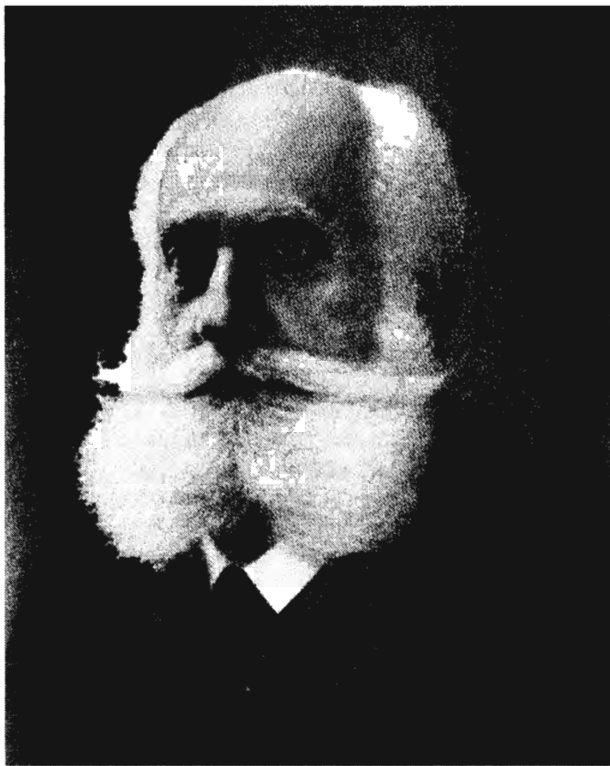
A portrék sorozata filozófussal kezdődik: *Nachman Krochmallal*, akihez Avineri szerint a zsidó történelem hegelizálása fűződik: azaz a hegeli népfogalmat ráilleszti a vallásos irodalomból s persze a Tórából kiszűrhető önmeghatározásokra. Majd a cionizmus eszmétörténetébe rögtön beilleszt egy történészt, *Heinrich Graetzet*, aki – fő művében (sokan ismerik zöldbortós, hat kötetét magyarul is), a *Zsidók Egyetemes Történetében* a hatalmas és elsőként modern kritériumok szerint összegző munkájában a szerteszt szórt zsidóságot egységes népnek tekinti. (A kötetből, amely nagyszerűen építkezik, s szinte zeneien ellenpontoz, hiányolom egy másik történész: *Dubnov* portréját.) A könyv egyik kulcsfejezete *Moses Hess*ről szól. (Róla Avineri, aki egyébként az izraeli tudományban a marxizmus legjobb ismerője, Marx és Engels művei sajtó alá rendezője, külön kötetet is írt.) Azé a filozófusé, aki Marx személyes baráti és szellemi köréhez tartozott. Olyannyira egy utat jártak, hogy Marx hírhedt *Zsidókérdésről* (1843) című cikkéhez hasonlóan – és jellemzően – ő is egy önantiszemita művel kezdte pályáját, illetve a legmagasabbnak tartott európai kultúrába való belépőt. (*A tőkérről*, 1845) Az ő személyében teljesedik ki az a történelminek is mondható fordulat, amelyben a kapitalizmust radikálisan, szocialista társadalomeszmények (a recenzens szerint e szociális messianizmusnak igencsak köze van – ha nem is bevallottan vagy tudatosan a Biblia prófétai irodalmához) alapján kritizáló zsidó értelmiségi nem egy „világproletár”-megváltás mennyországát tűzi ki kiharcolandó célként itt a földön, hanem szocialisztikus eszméjét egy európai típusú nemzetállam „testében” képzelel el. Hess fő művében, a *Róma és Jeruzsálemben* ezt az eszmét és irányt dolgozza ki (nem véletlenül tartják a *német szociáldemokrácia alapító atyjának* is – ezt írták Köln melletti sírjára, amit az állam születése után átszállítottak egy Tiberiás melletti, kibuc-temetőbe), s e műben Róma nem az antik Rómára való utalás, hanem a modern olasz nemzetállam Mazzini-féle elgondolására és gyakorlatára.

Filozófia, történelem, társadalomkritika után a negyedik meghatározó komponens: a vallás. A vallás belső fejlődése válasz a 19. század és teremtménye: a nemzetállam gondolatára. Az a vallás, amely mindennapi imáiban is említi a Cionba való visszatérést, amely a messianizmusra épül. De épp mindennapi rutinja és dogmává rögzült messianizmusa válik tradicionálisan a cionizmus legfőbb ellenségévé (paradox módon a velük ellentétes zsidó áramlattal együtt: az asszimilánsokkal). Azonban a zsidó vallásnak mégis van egy áramlata, amely az immanens Cion-gondolatot a mindennapi cselekvés, a kor eszméivel harmonizálás felé tereli. Ugyanakkor az ateista cionizmus számára érveket, kapcsoló-

THEODOR HERZL

dási pontokat nyújt, s ezáltal azokat a tradíció argumentumaival erősíti. Ilyen ősök: *Jehuda Alkai* (az egyetlen szefárd személy a tablóról, szülőhelye Szarajevó és működési területe Zimony [ahonnan Theodor Herzl családja ered] láttatón sokatmondó) és *Cvi Kalischcer*. E két rabbi úttörő működésére rimel a könyv végén rabbi

MAX NORDAU

Abraham Jichák Kook, Palesztina első askenázi főrabbi-jának – a Brit Mandátum alatt – portréja, akinek pragmatizmussal kevert messianizmusa szerint a vallástalan zsidó haluc országépítő munkája is szent cselekedet. (Az ő utódai, az ő máig elevenül sugárzó jeruzsálemi jesivájának örökösei a „kipát szrugások [horgolt kipások] népe”, azaz a modern, cionista ortodoxok: a mai Izrael egyik legprogresszívebb, katonáskodó, a modern technikára, tudományra és a szekularizált társadalomra is nyitott és mégis szigorú vallási normák között élő rétege.)

A portrészorozatban érdemes egy földrajzi(nak tűnő) kitérőt is tenni. Az itt felsorolt alapító atyák – Hess kivételével – német kultúrkörben, de lengyel területen születtek, eszmélkedtek. Olyan soknemzetiségű vidéken, ahol a nemzeti önmeghatározást egy politikai – és tegyük hozzá: kulturális – nagyhatalommal szemben kell megfogalmazni, megvívni. Ebben a bonyolult identitásgombolyagban kell kiszálasznia a maga identitását a zsidónak, a számára kínáló két alternatíva közül. A fejlettebb, de elnyomó nagyhatalmi pozícióban lévő (német vagy orosz) identitással, vagy az őt inkább ellenségnek kezelő helyi nacionalizmussal (lengyel, litván) azonosuljon? Nem véletlen ott születik meg a cionizmus, ahol a gettóból kilépő – falaitól ugyan megszabaduló, de biztonságát egyúttal el is veszítő – gondolkodás rájön: *egyik alternatíva sem illik a habitusához*. Függetlenül az alternatívát fölkinálók szándékának őszinteségétől vagy érdekeik tartósságától. Nem: ez a szellem spontánul és önmagából fejlődő útja. Felfedezése. Részegítően új önmagára ismerése. (Nyilvánvaló – noha Avineri a kérdést nem teszi fel –, hogy e megkésített európai fejlődést követő államokban születik a cionizmus, s nem Franciaországban vagy Angliában, ahol pedig a nemzetállam kialakulása, modellje előbb kikristályosodott. Noha a cionizmus kihívása valóban egy századdal előbb, épp a nagy francia forradalom és a napóleoni berendezkedés emancipációs elképzelései és rendelkezései felől érkezett.)

A lengyel–német eredetű eszmélkedés befejező mozzanata is ezen a területen születik meg: *Ben Jehuda* (eredeti nevén: Perlman – a zsidó Kazinczy) minden ideológiánál fontosabb követ fektetett le a nemzetként önkifejezés előtt. Az önkifejezés absztrakt eszközét: *a nyelvet*. Mind nyelvet felélesztő munkája: a szótárírás, a tanítás, példaadás (az óhaza legyen az első, ahol csak ivritül lehet megszólalni) – mind maga az a tabukat döngető gondolat, hogy a bibliai szent nyelv alkalmas a mindennapi élet, a modern tudományos gondolkodás, kommunikáció számára, legalább olyan korszakalkotó, mint Herzl ötlete: a zsidó állam. (Egy másik zsidó erről a vidékről: *Zamenhoff*, a zsidóknak az emberiségben betöltött másik funkciója folytán az eszperantó nyelvet és eszméjét alkotta meg.)

A gyakran cserélődő impériumok soknemzetiségű köztes részei (Osztrák–Magyar Monarchia, orosz birodalom) az orosz birodalom felé csúsztak el a cionizmus szempontjából (*Szmolenszki, Lilienblum, Pinsker, Ahad Haam*). A még elkésettebb felvilágosodás recepciója az orosz társadalomban, amelynek értelmisége a szlavofil és a nyugatos koncepciók közt őrlődik európai nívón, a legsötétebb ázsiai termelési mód és bizánci típusú tár-

sadalomberendezkedés keretei között. Itt él a zsidóság „népi” tömegeinek nagy része, s ugyanez itt születik meg a legnagyobb kihívás az eszmélkedő, a népi gettóból kiszakadó zsidó értelmiség számára: beolvadni-asszimilálódni a birodalmi orosz kultúrába, vagy bekapcsolódni a cárizmust megdőntő s az egész világot megfordító forradalmi mozgalmakba? Mint mindenhol minden alternatíva népes, színvonalas követőkre talál a zsidó intelligenciában, de nem véletlen, hogy ilyen népi és kulturális hinterlanddal épp itt fogalmazódott meg a *kultúracionizmus* eszméje. (S nem kevésbé: az a fantasztikus, az egész világ kultúráját megtermékenyítő művészeti „önfelszabadítás” is, amit olyan alkotók fémjelznek, mint Haim Bialik, Marc Chagall, Avrom Szuckever vagy a Habima színház, és hosszan sorolhatnánk.)

Ez a hosszú és termékeny szellemi mozgalom előzte meg *Theodor Herzl* és *Max Nordau* – a két „magyar” – föllépését. A felületes ismeret a cionizmust Herzl nevéhez fűzi, mintha az ő fejből pattant volna ki, mint Pallasz Athéné Zeusz homlokából. Holott az ő kulcsötlete-fogalma megmaradt volna a pusztá fantazmagóriaként az ekkorra már a zsidó intelligenciát átható gondolkodás, szellemi pezsgés nélkül. S mivel Avineri célja a szellemi gyökerek feltérképezése, ezért a kötetben – helyesen – nem Herzl a központi figura. (Műveinek mai olvasója számára ez nem is lenne vonzó. *A zsidó állam*, és az *Ős-új ország* hatását igazából az előkészített talaj magyarázza.) Herzl nem elméletalkotó, hanem karizmatikus szervező és „profetikus hucpa”, akinek fő műve a gyakorlat: a cionizmus szervezete s annak indító finanszírozása. Az erőösszpontosító transzformátor, amely a politikai küzdőtér nyelvére fordítja le és artikulálja a zsidó szellem önmagára találását. Ő az, aki a praktikumok oldaláról először számol az arab kérdéssel, s a térség felvirágoztatását velük közösen képzei el, a nyugati kultúra áldásos tevékenysége révén. Barátját és földijét – noha minden nosztalgikus mellézköngé ellenére leszögezendő: egyikük sem része a magyar szellemi életnek –, Max Nordaut, korának híres, nemcsak a zsidó világra ható gondolkodóját már a nyugati civilizációból kiábrándulás sorolja a cionizmus felé. Kritikája sokkal inkább kapcsolódik a zsidó kultúra áramkörébe, mint a Dreyfus-ügytől megrettent és megsértődött Herzl (aki még héberül sem tudott). Ezt mutatja Nordau homlokegyenest ellenkező álláspontja a vízváltó Uganda-terv kérdésében: okfejtése szerint a Palesztinában való új honfoglalás: a népként való önazonosítás logikus folytatása azoknak a népeknek a családjában, ahol ez a négyezer éves nép szétszóródva élt. Ez az egyedül hiteles hely – a hely szelleme folytán –, ahol tradicionális közösségi és oktatási intézményei újászülehetnek. Herzlnek írt – Avineri idézte – levélben markánsan fejezi ki a különbséget: Ugandában lehet önkormányzás, nemzeti zászló, de az mégiscsak egy gyarmati típusú szerveződés, egy esetleg jól működő klub. Az ő megfigyelés-felfedezése az „új marranus”, a modern társadalomba asszimilálódó, de teljes befogadásra soha nem leő, se ide, se oda nem tartozó zsidó jelensége is. Írásainak újrafelfedezése és fordítása – már csak magyar származása okán is – igen aktuális lenne.

A nyugati demokrácia „konvencionális hazugságai”-val (Nordau magyarul is többször kiadott leghíresebb

munkájának címe) szembesülés újra Oroszországba löki a cionizmus fő áramlatát. Egy olyan nemzedékébe, amely a cionizmus eszméjét a marxista osztályharc-elmélet közsörűkövén edzi tovább. Átfedései, közös gyökerei – búvópatakként ugyanaz az egyúttaladás-szétválás ismétlődik meg, mint egy századdal azelőtt Hess és Marx viszonyában – közismertek az orosz munkásmozgalommal. A marxista eszmék azért találhattak élénk befogadásra, mert a diaszpórábeli nyomorúság és az antiszemitizmus okának a zsidóság társadalmi munkamegosztásban elfoglalt egyoldalúan hiányos – „fordított piramis” elhelyezkedését látták. A piramis alján lévő parasztok és munkások hiányoznak a nép társadalmi hierarchiájából. A diaszpóráét teszi ezt lehetetlenné, s ezért a palesztinai honfoglalás és építőmunka folyamata egyúttal a zsidó nép egészséges újrastrukturálódásának lehetősége és néhány nemzedéken keresztül átívelő megtisztító aktusa is egyben. Igaz, hogy e felismeréshez hozzásegített-lökött az Oroszországban már a múlt század nyolcvanas éveiben végigsöprő véres pogromhullám is, de a felismerés és az azt követő gyakorlat egy, a zsidó nép adottságait elemző és kritizáló gondolat logikus végigvitele volt. Ezek a gondolkodók – *Nahman Szirkin*, *Ber Borohov*, *David Gordon* – egyúttal mozgalomszervezők és az Ígélet Földjére bejutó halucok: az első aliák hősei. Az elmélet megkezdte föloldódását a gyakorlatban. Ennek a mozgósító, kommunisztikus szellemi erőnek (alapjait már az ókori Izrael is kihordta: lásd az esszénus és kora keresztény közösségeket) a gyakorlati megvalósulása a kibuc és a mosáv; a zsidóság Biblia utáni legnagyobb művei: olyan közösségi, elosztási és életmódformák, amelyek népi kereteken belül, választott és nem kötelező jelleggel nemzedékeken keresztül termékenyen beváltak. Mind a mikro- és makrogazdaság, mind az életminőségek területén. Ezek a forradalmian új, közösségi-termelési-fogyasztási formák a mai napig a fiatal Izrael építésének és védelmének hajtómotorjai: az izraeli csoda sikerkövácsei.

A még nem létezőt előlegező-megálmodó gondolkodásnak akkor van döntő szerepe, amikor a gyakorlati cselekvés előtt nincs tér. A célkijelölő elmélet meghatározó, mozgósító szerepe szükségszerűen halványodik el akkor, amikor a szellemi erőket egy más szinten: a kijelölt célokat megvalósító politikában kell érvényesíteni. Amikor már van valami hivatkozási alap s erőter, amelyben a kijelölt cél érdekében mozogni lehet.

Avineri két utolsó hősének *Vlagyimir Zsabotyinszkij*-nak és *Ben Gurion*-nak a portréja ott függ a mai két leg-erősebb izraeli párt, a *Likud* és az *Avoda* székházában. Inkább mozgalmi-politikai hősök-szentek, pártalapító atyák, mint elméletalkotók. Írásaikat, gondolataikat a politikai célok, taktikai szempontok s a karizmatikus retorika vezérelték és szerkesztették. Két markánsan elütő személyiség és ideológiai rendszer. Különösen Zsabotyinszkij, akinek jobboldali, erőszakultuszos revizionizmusa idegen ugyan a zsidó hagyománytól, de nem attól a világtól, amelynek közegében a modern zsidó gondolkodás kifejlődik. Abban a folyamatos erőszak-eszkálációban fejlődött ki – arra válaszol –, amelyben a zsidó állam megszületett, s amelyben napi hír szinten él a mai napig. A biztató, s a zsidóság heroikus-önmagához s szellemi megálmodóihoz való hűség jele, hogy

a megvalósult s már megváltozott funkciókkal, európai típusú pártokban folytatódó cionizmus fő trendje a Ben Gurion-féle vonalat viszi tovább. Ezt kettőjük sorsa is jól jellemzi. Ben Gurion az a Jehosua, aki – Avineri megfogalmazásában – a cionizmus ügyét a „víziókból” a valóságos politikai „hatalomba”; a megvalósult honfoglalásba viszi át.

A könyv utolsó fejezete – *Cionizmus mint permanens forradalom* – csak jelzi a dinamikusan feszülő pulzálást, amely a cionizmus „sikertörtéjét” nem hagyja lezárni. Ez a diaszpóra és a belőle megvalósult régi-új központ: Izrael állam viszonya. A viszony, amely átalakítja mindkettő életét, s amely – igaz, ez már nem a szellem világának területe – függ az egész világban végbemenő vajúdás eredményétől is. Avineri jelzi, hogy az alapvető cionista cél: minden zsidó hazájának lenni, olyan gazdasági formákat, társadalomszervezést kíván, amely el kell hogy térjen a világban uralkodó, egységesülő folyamatoktól. Ez a *kihívás*, amely sohasem engedi pihenni, konszolidálódni a már állami keretek között in-
tézmenyesülő zsidó gondolkodást.

S – tegyük hozzá – a könyve lezárásakor még el sem képzelhető birodalmi összeomlás(ok?) kiváltotta „új népvándorláskori” apokalipszis kihívására is válaszolnia kell.

Slomo Avineri virtuóz és érthető nyelven megírt áttekintését – *a modern zsidó szellem regényét* – mintegy sztereó hatásként *Arthur Herzberg A cionista gondolat* című könyvével érdemes együtt olvasni. Hiszen akkor igazi a hatás, ha a bemutatott hősök eredeti hangját is hallhatjuk: azaz saját írásaikat is olvashatjuk. Herzberg könyve egy bő és kitűnően eligazító bevezetővel ellátott *szöveggyűjtemény*, amelyet a hősök lényegretörő életrajza is kísér. A kötetet tagoló fejezetcímek egyúttal történelmi, földrajzi és gondolati korszakhatárokat jelölnek. A kötet derekáig ez nagyjából egyezik Avineri besztásával és az általa kiválasztott gondolkodókkal, de Herzberg a képet színesítve ezt kiegészíti néhány kis mesterrel (*Berl Katzenelson, Mihá Berdicsevszki, Jákov Klatzkin*), valamint – a cionista gondolat dimenzióit – helyesen – kiszélesítve, irodalmárok saját életművéket is magyarázó, elméleti cikkével (*Jozef Brenner, Haim Bialik, Martin Buber*). Ez a hozzátevés nemcsak új szemléletmódot közvetít, de érzékelteti a szerves egységet is, amely egy létező kultúrában az elméletet az irodalommal és a szellemtudománnyal össze kell hogy kösse. (Ebből a ki-

tekintésből is hiányolható – persze minden felsorolás hál’ istennek hiányos – Martin Buber párja, Gershon Scholem, vagy legalább mutatóba egy történész: Dubnov vagy Jákov Katz). Herzberg – aki gyakorló rabbi is az USA-ban – vallásos cionista képe szélesebb: Samuel Mohilever, Jehiel Pines, Samuel Landau és Juda Leon Magnes is szerepel nála, valamint az amerikai cionizmus meghatározó gondolkodói: *Louis Brandeis, Mordeháj Kaplan, Solomon Schechter, James Gottheil*, akik hiányoznak Avinerinél – pedig az ő elemző szellemére kívánczolna annak a multikulturális jelenségnek az elméleti vizsgálata, hogy a „népek kohója” hogyan hat a zsidó szellemre úgy általában és a cionizmusra. Hiszen egyrészt ugyanaz a jelenségkör érvényesül az Újvilágban, mint amellyel könyve indul: azaz a sok nemzetiség konfliktusai, önmegismerésre-fogalmazásra készítő tükröhatásai az együttélés során – azzal a jelentős különbséggel, hogy ez az együtt lélegzés nem egy elnyomó hatalom árnyékában nyilvánul meg, hanem egy jogilag és szellemileg mellérendelt társadalmi pozícióban. Új szín a képben *Bernard Lazare és Edmond Fleg* francia zsidó gondolkodók bemutatása. Annál is inkább, mert a magyar értelmiség „vigyázó szeme” hagyományosan Párizs felől fogad be új eszméket. Fleg magyar bemutatását egy fiatalon a Soában elpusztult költő, műfordító és tanár, *György Oszkár* kezdte meg, akinek az emlékéét őt újrafelfedezve őrizni és munkáját folytatni kellene.

Az ismertetés végén a két revelációs munkával szemben egyetlen hiányérzet kelt az Izraellel már kiforrott korában találkozó s a cionista szellemtörténettel minden előzmény nélkül megismerkedő recenzensben. Az izraeli utca- és társadalomkép egyik – számára legvonzóbb – meghatározó eleme a „törzsi” vagy etnikai sokszínűség. Ismert a keleti aliák időrendje s az azokat kiváltó történelmi, politikai okok is. Azonban kérdés, hogy a mai Izrael felét alkotó keleti zsidóságban az állam megalakulása előtt volt-e cionista gondolat és irodalom – ha nem is szükségszerűen ezzel a terminológiával. (A középkorban biztos volt. Vajon, ha nem is olyan szinten s hatással, de Juda HaLévinek akadt-e folytatója a csendes évszázadok alatt?) S ha nem: az európai 19. században születő – más megközelítésben: az *askenázi* kultúrában gyökerező – cionista eszméknek volt-e kapcsolatuk, továbbvivőjük vagy adaptálójuk a *szefárd* zsidóságban? Ha nem; jelzésszerűen érdemes lenne erre a kérdésre is eligazító választ adni.

ÚJ ÉLETT

A magyarországi hitközségek lapja
